

Шевчук В. М.

Глава 28. РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ

§1. Криміналістична характеристика контрабанди

Під контрабандою (італ. *contro* — проти, *bando* — урядова постанова) згідно зі ст. 201 КК визнається **переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з прихованням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та боєприпасів до неї), а так само контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлені відповідні правила вивезення за межі України. КК містить також ст. 305, яка встановлює відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.**

Для формування методики розслідування контрабанди важливе значення мають такі елементи криміналістичної характеристики як: предмет злочинного посягання, способи вчинення злочину, типові сліди контрабанди, обстановка вчинення таких злочинів і особа злочинця.

Предмет злочинного посягання. Згідно з чинним законодавством предметом контрабанди можуть бути як товари, інші цінності, що перебувають у вільному обігу, так і предмети, обіг яких обмежено або взагалі вилучено з цивільного обігу (отруйні, сильнодіючі, радіоактивні, наркотичні, вибухові речовини, зброя та боєприпаси тощо).

Аналіз практики боротьби з контрабандою свідчить про те, що в сучасних умовах «асортимент» предметів контрабанди надзвичайно різноманітний і час від часу змінюється залежно від потреб окремих груп населення. Ці потреби детерміновані соціально-економічною обстановкою в країні та соціальними і психологічними властивостями громадян, які у ній проживають. Найчастіше всього предметами контрабанди виступають: продовольчі та промислові товари, сировина для їх виготовлення, наркотики, ювелірні вироби і дорогоцінні метали, антикваріат, зброя, боєприпаси, вибухові, отруйні, сильнодіючі речовини тощо.

Поряд із зростанням окремих видів контрабанди простежуються її якісні зміни: контрабандною діяльністю займаються організовані злочинні групи зі стійкими міжнародними зв'язками. У контрабанді наркотичних засобів спостерігається перехід від об'ємних (макова соломка) до менш об'ємних і «важких» наркотиків — опій, екстракт макової соломки, кокаїн тощо. Частіше зустрічаються випадки переміщення синтетичних наркотиків, прекурсорів.

Контрабанда товарів вважається вчиненою у великих розмірах, якщо їхня вартість у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. У разі, коли вартість предметів є меншою від зазначеного розміру, відповідальність (за відсутності інших ознак злочину) настає як за порушення митних правил відповідно до МК.

Спосіб вчинення контрабанди — це детермінована система дій злочинця щодо підготовки, виконання та приховування незаконного переміщення контрабанди через митний кордон, а також щодо використання результатів контрабандної діяльності.

Найбільш типовими способами вчинення контрабанди є:
а) переміщення поза митним контролем; б) переміщення шляхом приховування від митного контролю.

Переміщення поза митним контролем передбачає ввезення або вивезення товарів і інших предметів через митний кордон України поза визначеними митними органами України місцями (митниці, митні пости) або поза встановленим часом для проведення митного контролю.

Переміщення товарів поза митним контролем найчастіше здійснюється *шляхом об'їзду митних постів легковими та вантажними автомобілями*. У таких випадках контрабандисти з метою ухилення від митного контролю, як правило, використовують не традиційно існуючі магістралі транспортного руху, а путівці (польові, степові, міжселищні), об'їзні дороги. Значно рідше на практиці зустрічається переміщення контрабанди *шляхом обходу місць митного контролю пішоходами*. У міжнародній практиці зустрічаються й інші способи ухилення від митного контролю, зокрема, шляхом використання тварин, спеціально виготовлених літальних пристосувань, торпед, трубопроводів тощо.

Приховування від митного контролю предметів контрабанди являє собою будь-який спосіб утаювання, що ускладнює їх виявлення, зокрема: із використанням тайників або інших засобів «фізичного приховування», які утруднюють візуальне виявлення контрабанди; шляхом надання одним предметам вигляду інших; шляхом подання митному органу як підстави для переміщення предметів підроблених документів або таких, що одержані незаконним шляхом, містять неправдиві дані чи є підставою для переміщення інших предметів.

Під *тайниками* слід вважати спеціальні виготовлені, обладнані або пристосовані сховища, а також конструктивні

ємкості, порожнини транспортних засобів, багажу та інші предмети, що попередньо підлягали розборці, демонтажу або переобладнанню.

Найбільш поширеними місцями приховування контрабандних предметів в автотранспорті виступають: шини ходових та запасних коліс; спеціально переобладнані або виготовлені паливні та водяні баки; ящики для інструментів з подвійними стінками та днищами; простір за передньою панеллю та декоративною обшивкою кабіни; пустоти між подвійними стінками вантажного приміщення; тайники спеціально обладнані в балках, лонжеронах і шасі автомашини та ін.

Під «*фізичним*» приховуванням розуміється створення умов, за яких візуальне виявлення предметів контрабанди під час митного контролю ускладнене. Залежно від об'єктів митного контролю до інших засобів фізичного приховування, що утруднюють виявлення предметів контрабанди можна віднести, зокрема, приховування безпосередньо на тілі контрабандиста; в організмі людини (у внутрішніх порожнинах та ковтальним способом); безпосередньо в одязі, взутті та особистих речах; в особистому багажі та ручній поклажі; у легальних товарах та вантажах; у транспортних засобах; у міжнародних поштових відправленнях та ін.

Приховування шляхом камуфлювання предметів контрабанди — це спосіб маскування, що використовується з метою контрабандного переміщення і полягає у зміні зовнішнього вигляду предметів, їх зовнішніх ознак (форми, стану, упаковки, етикеток тощо). Це може бути розбирання предмета та окреме переміщення його складових частин, надання одним предметам (товарам) вигляду інших тощо. Наприклад, зброя, спеціально пристосована для стрільби, може бути закамуфльована під різноманітні предмети побуту — авторучку, запальничку, коробку сигарет. У таких випадках

камуфляж є конструктивним оформленням даного виду зброї, при якому істотно змінюються її зовнішні характерні ознаки, що дозволяють віднести зброю до побутових предметів.

Приховування від митного контролю охоплює також дії контрабандиста, що виражаються у пред'явленні митному органу як підстави для переміщення предметів контрабанди: а) підроблених документів; б) документів, отриманих незаконним шляхом; в) документів, що містять неправдиві дані.

Документи, що містять неправдиві дані — це документи, що є справжніми за формою, але містять недостовірні відомості. У таких випадках має місце так звана інтелектуальна підробка (внесення в документи неправдивих відомостей). Для цього, як правило, використовуються митні декларації, в яких зменшується кількість товару, записуються предмети (товари) іншими найменуваннями тощо.

Підробка документів може виявлятися як у частковій зміні первинного змісту справжнього документа (шляхом підчистки, підробки, виправлення тощо), так і в повному виготовленні фальшивого документа від бланка до підписів, печаток та штампів. У даному разі має місце так звана матеріальна підробка.

Приховування від митного контролю з використанням документів, отриманих незаконним шляхом передбачає одержання справжніх документів, що надають право на переміщення предметів через митний кордон особі, яка такого права не має. До таких належать документи, отримані за допомогою хабара, погроз, фізичного примусу, обману. Це може виявлятися в незаконному оформленні працівником митниці вантажної митної декларації без належного митного оформлення вантажу, а також вивезенні за кордон товарів,

що підлягають ліцензуванню, за ліцензією, яка отримана за хабар.

Останнім часом все більш широке поширення набувають способи вчинення контрабанди за участю представників підприємницьких структур; вчинення контрабанди при сприянні осіб, що здійснюють митний контроль. Активно використовуються фіктивні фірми, здійснюються операції з давальницькою сировиною, гуманітарною допомогою, декларуються вантажі не своїм найменуванням, змінюються коди товарів, занижується митна вартість та ін.

Приховування контрабанди — це умисна дія злочинця, що полягає у перешкодженні встановлення об'єктивної істини про незаконне переміщення через кордон шляхом приховування, знищення, маскування або фальсифікації слідів контрабанди і контрабандиста, спрямована на повне або часткове ухилення винуватого від кримінальної відповідальності.

Невід'ємною частиною способу вчинення контрабанди є *використання результатів злочинної діяльності*. За кримінальним правом контрабанда вважається закінченою з моменту фактичного переміщення предмета посягання через митний кордон, за наявності однієї з ознак, зазначених у законі. При ввезенні товарів (предметів, речовин) на митну територію України — з моменту фактичного перетину кордону, а при вивезенні — з моменту подання митної декларації або іншої дії, безпосередньо спрямованої на реалізацію наміру ввезти або вивезти предмети. У криміналістичному аспекті істотно важливим є те, що і після вищезазначеного моменту закінчення контрабанди злочинна діяльність продовжується. Вона виражається у використанні

результатів контрабандної діяльності. Це можуть бути дії, наприклад, з реалізації контрабандних товарів та отримання прибутку або використання предметів контрабанди для власних потреб (автомобіля як засобу для пересування, меблів, електро-, радіоапаратури тощо).

Способи реалізації і використання предметів контрабанди зумовлені особливостями особи злочинця та властивостями товарів (предметів, речовин). Цей товар в основному реалізується: безпосередньо контрабандистом, за допомогою посередників (перекупщиків), через комісійні чи комерційні структури, через родичів або знайомих. Практика показує, що більшість товарів збувається за місцем проживання правопорушника.

Проміжною ланкою використання результатів контрабанди є способи транспортування та зберігання товарів. Аналізуючи діяльність злочинців за транспортуванням до місця зберігання контрабандного вантажу, а також безпосереднє його зберігання, органи дізнання (слідства) часто виявляють ознаки порушення митного законодавства. Місцями зберігання предметів контрабанди можуть бути квартири, гаражі, склади (власні, знайомих, родичів або орендовані).

Типові сліди контрабанди. При переміщенні контрабанди поза митним контролем за допомогою автотранспортних засобів «слідова картина» припускає наявність різних матеріальних слідів транспортних засобів: сліди хитання і ковзання, гальмування і пробуксовки коліс. Найчастіше у даному випадку залишаються також сліди неходових частин транспортного засобу і сліди, залишені виступаючими вузлами і деталями, що відділилися від транспортного засобу: а) сліди тертя, ковзання, нанесені бампером, радіатором, заднім мостом і т. п.; б) деталі і частини, що відокремилися від транспорту (осколки від скла

фари, плями олії чи гальмової рідини); в) сліди переміщеного вантажу (цукор, зерно, рис, хімікати, гречка) та ін.

При використанні тайників та інших засобів фізичного приховування, що утруднюють виявлення предметів контрабанди привертають увагу такі сліди, як: а) дефекти швів, сполучених частин покриття підлоги кузова (фургона) автомобіля, металевої та пластмасової апаратури різних вузлів транспортних засобів; в) сліди на поверхні попільничок; г) сліди сверління, розрізу, розпилу, нашарування при зварюванні, сліди металізації; д) сліди стружки при виготовленні тайників у дерев'яних частинах транспортного засобу. Певний інтерес можуть викликати сліди фарбування деяких місць, нові частини у транспортному засобі, сильне забруднення вузлів і механізмів, наявність нових дверних петель, вилучення або додавання частин у вузлах, заміна кріпильних деталей і т. п.

При вчиненні контрабанди шляхом фальсифікації митних та інших документів найбільш розповсюдженими є: сліди підробки митних документів шляхом підчистки, дописки, травлення, заміни частин документів; сліди підробки відтисків, печаток і штампів. Досить розповсюдженим є випадки придбання правопорушником у невідомих осіб незаповнених бланків митної декларації з відтиском піддроблених печаток і штампів митниці.

Як правило, при незаконному переміщенні контрабандних предметів із прихованням від митного контролю частіше всього правопорушника видає його *незвична поведінка*: людина неприродно поводиться, хвилюється, нервується або ж перебуває у неприродно-збудженому стані. Іноді пасажир надмірно створює видимість «відвертості», поводить себе послужливо, улесливо або ж,

навпаки, це проявляється у підвищеній роздратованості, нервозності.

Обстановка вчинення контрабанди. Найбільш характерним місцем вчинення контрабанди є зона митного контролю. Це, як правило, приміщення митниці, купе вагона, борт літака, оглядова площадка автомобілів, борт морського чи річкового судна, спеціально відведені місця для проведення митного контролю, оглядові бокси, а також місця нелегального переходу державного кордону та ін.

Вибір часу вчинення контрабанди зумовлений певними закономірностями. Якщо час вчинення контрабанди не зв'язаний з розкладом транспорту, то злочинці, як правило, намагаються вибрати другу половину ночі або кінець зміни митного наряду, що пов'язано зі стомленістю в цей період часу та меншою увагою працівників митниці. Узагальнення практики показало, що найчастіше контрабанда скоюється вночі, рідше вдень. Інколи контрабандисти планують вчинення контрабанди у вихідні, святкові чи передсвяткові дні або ж у погану погоду.

Особа злочинця. Узагальнення практики показало, що контрабанда належить до розряду «чоловічих злочинів», оскільки переважна їх кількість скоюється чоловіками (71,8 %). При цьому останнім часом простежується тенденція зміни такого становища у плані зростання кількості осіб жіночої статі, які скоїли контрабанду. При цьому характерною є «спеціалізація» контрабандистів за статевою належністю. Здебільшого жінки скоюють контрабанду ювелірних виробів, валюти, наркотиків із прихованням від митного контролю шляхом використання місць, що ускладнюють їх виявлення: полових органів, нижньої білизни, сумочок, спеціально пристосованих панчо, заколок у волоссі, одягу та взуття. Разом з тим, дуже рідко зустрічаються випадки вчинення жінками контрабанди зброї, боєприпасів, радіоактивних,

вибухових речовин, а також приховування з використанням виготовлених тайників, що більш характерно для чоловіків.

За принципом громадянства засуджені за контрабанду здебільшого громадяни України (67,4 %). Спостерігається тенденція зростання злочинів, вчинених громадянами СНД, зокрема, Росії, Казахстану, Узбекистану, Грузії, Литви та ін. Помітне місце займають іноземні громадяни, що вчинили контрабанду — Польщі, Румунії, Індії, Китаю, В'єтнаму, Монголії та ін. Для іноземних громадян характерні факти вчинення контрабанди особами, які навчаються у вищих навчальних закладах України.

§ 2. Початковий етап розслідування

Відправний момент для порушення кримінальної справи про контрабанду — виявлення ознак злочину. Аналіз митної та судово-слідчої практики показує, що ознаки контрабанди можуть бути виявлені при: 1) здійсненні митного контролю; 2) провадженні справ про порушення митних правил; 3) здійсненні прикордонного контролю працівниками Прикордонних військ; 4) проведенні оперативно-розшукових заходів; 5) провадженні дізнання та попереднього слідства; 6) здійсненні прокуратурою загальнонаглядових функцій; 7) перевірці заяв та повідомлень про контрабанду, що підготовлюється або вчинена. Останнім часом ознаки контрабанди нерідко виявляються в результаті діяльності органів Державної податкової адміністрації, Товариства захисту прав споживачів та інших державних органів.

Найчастіше факти контрабанди виявляються працівниками митної служби при проведенні митного контролю, саме у результаті митного огляду транспортних засобів, товарів, інших предметів та особистого огляду громадян, а також при перевірці документів.

Згідно зі ст. 101 КПК і 102 МК органом дізнання у справах про контрабанду є митні органи. При наявності достатніх даних, що вказують на ознаки злочину, митний орган порушує кримінальну справу і провадить невідкладні слідчі дії щодо встановлення і закріплення слідів злочину та виявлення осіб, які його вчинили.

Митний орган, порушивши кримінальну справу про контрабанду, зобов'язаний закінчити дізнання не пізніше десятиденного строку з дня порушення, після чого він передає справу за підслідністю слідчому Служби безпеки, або, за рішенням прокурора, слідчому прокуратури України. Тому проведення дізнання працівниками митниці охоплює, як правило, першочерговий етап розслідування контрабанди і фактично є розкриттям злочину «по гарячих слідах».

Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні контрабанди. Обов'язковому з'ясуванню підлягають такі основні питання: 1) чи є дана подія контрабандою; 2) місце, час і умови вчинення контрабанди; 3) предмет контрабанди, джерела їх придбання, кількість, вартість, загальна сума; 4) способи вчинення контрабанди, конкретні прийоми незаконного переміщення через митний кордон, технічні засоби, використовувані для переміщення контрабанди, вид тайника, спосіб підробки митних документів, інші дії контрабандистів при безпосередньому переміщенні товарів, інших предметів через кордон; 5) способи приготування контрабанди (підготовка транспортних засобів і обладнання у них тайників, збір інформації про місце перетинання кордону, даних про осіб, які проводять митний контроль, відомості про товари, що користуються попитом, консультації з «фахівцями», фальсифікація митних документів, тари, упакування, створення та організація злочинної групи, підбір та перевірка членів групи, проведення тренувань і їх технічне забезпечення і т. д.); 6) способи приховування контрабанди (дії щодо утаювання, знищення,

маскування або фальсифікації слідів злочину і злочинця), способи зберігання, транспортування і реалізації контрабандних товарів, а також дії щодо використання результатів контрабанди; 7) особу, яка вчинила контрабанду; 8) наявність злочинної групи і роль кожного її учасника, хто є організатором контрабандної діяльності; 9) мета, мотив і намір вчинення контрабанди; 10) обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачуваного, а також інші обставини, що характеризують особу, яка скоїла контрабанду; 11) характер і розмір збитку, заподіяного контрабандою; 12) причини і умови, що сприяють вчиненню контрабанди.

Слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування, доцільно класифікувати на три групи залежно від обсягу та змісту даних, що послужили підставою порушення кримінальної справи та інформації про злочинця. Ці ситуації такі:

1. Є ознаки — достатні дані про вчинення контрабанди, відома особа, яка її вчинила.

2. Є ознаки про вчинену контрабанду, особа, яка її вчинила, не відома.

3. Є ознаки контрабанди і відомості про злочинця, але останній зник з місця події.

Перша група типових слідчих ситуацій

характеризується наявністю достатньої кількості ознак, що вказують на вчинення контрабанди й особу, яка її вчинила. Залежно від змісту й обсягу вихідних (початкових) даних, за якими порушується кримінальна справа, можуть виникати такі конкретні ситуації:

1. Вихідні (початкові) дані — ознаки контрабанди отримано працівниками митниці при здійсненні митного контролю під час затримання злочинця з речовим доказом безпосередньо під час незаконного перетину кордону

Ситуація характеризується тим, що працівники митних органів внаслідок здійснення ними митного контролю виявляють предмети контрабанди, які за найменуванням, кількістю, вартістю, способом переміщення та приховування від митного контролю вказують на ознаки контрабанди. При цьому відома особа, яка її скоїла. Вихідним матеріалом для митниці як органу дізнання служить протокол про порушення конкретною особою правил переміщення через митний кордон певних предметів, що належать до ознак такого злочину, тобто виявлені самі предмети посягання, документи і правопорушник. У таких ситуаціях контрабандист, затриманий з речовим доказом на місці вчинення контрабанди, визнає свою провину, його викривають наявні докази.

Це прості ситуації, що складаються за так званими «очевидними» злочинами, коли сам злочин і особа, яка його скоїла, очевидні, відомі із самого початку розслідування». Початкові дані, які є у розпорядженні дізнавача, обумовлюють комплекс і послідовність проведення невідкладних слідчих дій: а) обшук особи, затримання і допит підозрюваного; б) огляд місця затримання з метою з'ясування обстановки події, виявлення слідів злочину та речових доказів; в) слідчий огляд предметів, що мають відношення до злочину (предметів контрабанди, документів, транспортних засобів, тайників, записних книжок, листів тощо); г) допит осіб, які виявили і спіймали з речовим доказом злочинця, а також допит свідків-очевидців про обставини злочину та затримання; г) призначення судових експертиз (трасологічної, біологічної, товарознавчої, вибухотехнічної, балістичної, а також техніко-криміналістичної експертизи

документів); д) обшук за місцем проживання підозрюваного та в інших місцях, де, судячи з обставин справи, можуть зберігатися документи та інші предмети, що мають значення для справи.

2. Вихідні (початкові) дані про вчинення злочину отримано в результаті прикордонного контролю співробітниками Прикордонних військ

Ситуація характеризується тим, що початкові дані про вчинення контрабанди отримано в результаті прикордонного контролю працівниками Прикордонних військ, коли виявлено предмети посягання і затримана особа, яка переміщує їх. У цьому разі прикордонники складають протокол затримання, в якому необхідно фіксувати всі обставини вчинення контрабанди, місце події фотографують, складають схеми і плани. При переміщенні контрабанди шляхом обходу митного контролю рекомендується вказувати маршрут проходження, наявність дорожніх та інших знаків тощо. Але нерідко при затриманні прикордонниками правопорушників як безпосередньо на митному кордоні, так і поза межею митного контролю протоколи і схеми затримання не оформляються належним чином (не чітко вказується маршрут слідування, відсутні свідки та ін.), а первинні пояснення не відображають сутності і характеру правопорушення.

Дізнавач митниці, отримавши початкові матеріали про контрабанду, за наявності достатніх даних порушує кримінальну справу і провадить невідкладні слідчі дії, перелік і послідовність яких істотно не відрізняється від ситуацій, розглянутих раніше. Проте тут обов'язково необхідно допитати представників Прикордонних військ, що виявили контрабанду, й осіб, при цьому присутніх.

3. Інформацію про вчинення контрабанди отримано внаслідок здійснення оперативно-розшукових заходів, коли

кримінальну справу було порушено за матеріалами СБУ або МВС України

Слідча ситуація характеризується тим, що початкові дані про вчинення контрабанди отримані внаслідок здійснення оперативно-розшукових заходів. У цій ситуації до початку розслідування, як правило, відомі причетні до злочину особи і місце події, дані про підготовку, безпосереднє вчинення контрабанди або про результати контрабандної діяльності (транспортування, зберігання, реалізація тощо), проте інші обставини відомі не повністю. У цьому разі матеріали оперативно-розшукової діяльності є приводом і підставою для порушення кримінальної справи і проведення невідкладних слідчих дій. До таких ситуацій, наприклад, належить вчинення контрабанди представниками підприємницьких структур при сприянні працівника митниці, коли внаслідок оперативної розробки і за допомогою технічних засобів виявляються факти контрабанди.

Відмінною рисою таких ситуацій є раптовість проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, організаційних та слідчих дій, типовий перелік яких може охоплювати: 1) затримання, обшук особи підозрюваного; 2) допит підозрюваного; 3) огляд місця події; 4) огляд предметів контрабанди, місць їх приховування та транспортного засобу, в якому вони виявлені; 5) огляд документів, пред'явлених митному контролю для переміщення товарів або валюти і для перетинання кордону; 6) допит свідків; 7) обшук за місцем роботи, проживання підозрюваного (підозрюваних) та за місцем його «зв'язків»; 8) призначення за необхідністю судових експертиз — товарознавчої, трасологічної, технічної експертизи документів тощо; 9) виїмка та огляд документів за місцем роботи підозрюваного; 10) огляд складських та виробничих приміщень за місцем роботи підозрюваного і товарів, що там знаходяться; 11) виїмка та огляд дискет і даних, що містяться в пам'яті комп'ютерів за місцем роботи

та проживання підозрюваного, і при необхідності призначення щодо них експертизи; 12) накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію.

4. Інформацію про ознаки вчинення контрабанди отримано в ході розслідування інших злочинів

Ситуація виникає при розслідуванні інших злочинів. Вона складна і відрізняється від розглянутих вище насамперед чинником раптовості, коли ознаки контрабанди слідчий виявляє внаслідок проведення слідчих дій в іншій кримінальній справі, не пов'язаній з контрабандою. Такі ситуації характеризуються певними труднощами їх вирішення, обумовлені насамперед часовим чинником — часом, що пройшов з моменту безпосереднього здійснення контрабанди та моменту виявлення її ознак. Основні напрями розслідування в таких ситуаціях становлять передусім встановлення події злочину та вини особи, яка його вчинила. Діяльність працівників дізнання (слідства) орієнтована на збирання доказів та встановлення всіх обставин, що входять до предмета доказування.

5. Початкові дані про підготовлювану або вчинену контрабанду отримано із заяв, повідомлень громадян, а також інформації, що надійшла від інших правоохоронних органів

Слідча ситуація характеризується тим, що початкові дані про контрабанду отримано внаслідок попередньої перевірки заяв і повідомлень фізичних та юридичних осіб про підготовлювану або вчинену контрабанду, а також матеріалів та інформації, що надійшли від інших митних і правоохоронних органів України та іноземних держав. Основним завданням таких ситуацій є встановлення факту незаконного переміщення через кордон, а також осіб, причетних до вчинення даного злочину, шляхом

використання прийомів та повноважень суб'єктом, який одержав такі заяви або інформацію. Здебільшого у подібних ситуаціях відсутній чинник раптовості. При проведенні перевірки шляхом відібрання пояснень або витребування документів не рідко має місце передчасне витікання інформації, що дає можливість злочинцю здійснити заходи щодо приховування слідів контрабандної діяльності чи самому переховуватися від слідства. Типовий перелік та послідовність проведення невідкладних слідчих дій аналогічні першій типовій ситуації, що розглянута раніше.

Друга група типових слідчих ситуацій виникає при виявленні предметів контрабанди на митному кордоні, коли особа, яка вчинила злочин, невідома. Це так звана «безгоспна» контрабанда, яка останнім часом в Україні набула погрожуючого характеру. У подібних ситуаціях кримінальна справа порушується за фактом виявлення злочину, при відсутності особи, підозрюваної у його вчиненні. Тому першочерговим завданням є встановлення особи злочинця, її розшук, затримання та викриття.

Для розв'язання розглядуваної проблемної ситуації можна рекомендувати такі початкові слідчі дії й оперативно-розшукові заходи: а) огляд місця події, включаючи огляд предметів контрабанди та місць їх приховування; б) використання службово-розшукових собак; в) виявлення можливих свідків та їх допит; г) призначення за результатами огляду криміналістичних експертиз; ґ) складання (або поставлення завдання про складання) композиційного портрета особи, яка вчинила контрабанду (якщо злочинця хтось бачив); д) перевірка за криміналістичними обліками (дактилоскопічному, за способом учинення, за ознаками зовнішності); е) поставлення завдання про встановлення особи, яка скоїла контрабанду, оперативним шляхом та ін.

Успішне вирішення розглядуваної ситуації значною мірою залежить від таких чинників, як: а) висококваліфіковане проведення *огляду місця події*, включаючи огляд предметів контрабанди та місць їх приховування; б) *допит свідків-очевидців*, а за їх відсутності дії мають бути направлені на їх виявлення; в) *залучення спеціалістів кінологічної служби митниці або прикордонників*; г) *перевірка* результатів оглядів та допитів *за криміналістичним обліком* (дактилоскопічним, за способом вчинення, за ознаками зовнішності тощо); г') *вивчення матеріалів архівних кримінальних справ* даної категорії (розкритих і нерозкритих) шляхом порівняльного аналізу способів вчинення контрабанди (розслідуваного та вказаного в архівній справі); д) взаємодія митних органів, Прикордонних військ, підрозділів СБУ, МВС та ін.

Третя група типових слідчих ситуацій є більш сприятливою для початкового етапу розслідування, оскільки особа контрабандиста відома, але останній зник з місця злочину. Як правило, вона поєднує конкретні ситуації, коли контрабанду виявляють у момент безпосереднього вчинення незаконного переміщення через кордон або після його вчинення.

У цій ситуації дії працівників дізнання (слідства) мають бути спрямовані на негайне переслідування злочинця по «гарячих слідах» та на його затримання, а також на збір даних, що характеризують особу розшукуваного, виявлення його зв'язків, встановлення можливого його місцезнаходження, вжиття заходів для затримання злочинця та доставлення його за місцем дізнання.

Аналізована типова слідча ситуація є різновидом першої та другої групи ситуацій, розглянутих раніше. Тому найбільш оптимальний комплекс початкових слідчих дій у даній ситуації може виглядати таким чином: а) огляд місця події, включаючи огляд предметів контрабанди та місць їх

приховування; б) допит свідків-очевидців, співучасників (якщо такі є); в) допит осіб, які можуть дати відомості про злочинця та його спосіб життя (родичів, товаришів по службі, знайомих); г) затримання й обшук особи підозрюваного; ґ) допит підозрюваного; д) обшук за місцем проживання та його «зв'язків»; е) при необхідності призначення криміналістичних експертиз (за предметами посягання або результатами оглядів) та ін.

Паралельно зі слідчими діями здійснюються оперативно-розшукові й організаційні заходи, до числа яких належать: а) використання службово-розшукових собак; б) переслідування злочинця, який зник з місця події, по «гарячих слідах»; в) виявлення можливих свідків та їх допит; г) прочісування й обстеження місцевості із залученням Прикордонних військ у районі місця події; ґ) проведення загороджувальних заходів; д) складання (або поставлення завдання про складання) композиційного портрета особи, яка вчинила контрабанду; е) складення розшукових орієнтувань злочинця; є) накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію; ж) оперативне спостереження у місцях вірогідної появи злочинця; з) блокування можливих місць перебування злочинця та ін.

§ 3. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій

Огляд місця події. При розслідуванні контрабанди поняття «місце події» має дещо своєрідний характер, зумовлений специфікою механізму здійснення контрабандної діяльності, особливостями «слідової картини» контрабанди та об'єктів, що підлягають огляду, багатопредметністю і різноманітністю способів учинення даного злочину. *Місцем події* у справах про контрабанду слід вважати ділянку (фрагмент) простору, у межах якого мала місце подія, що відобразилась у слідах скоєння контрабанди (включаючи

сліди підготовки, безпосереднього вчинення, приховування і використання результатів контрабандної діяльності), слідах перебування злочинців чи інших осіб.

Основними завданнями огляду місця події при розслідуванні контрабанди є: вивчення, фіксація та оцінка обстановки місця події; встановлення способу переміщення контрабанди; виявлення, фіксація і вилучення предметів контрабанди, тайників та інших засобів приховування і переміщення контрабанди (валізи, торби, палиці та ін.); аналіз наявних фактичних даних про подію злочину; виявлення співучасників контрабанди та мотивів вчинення даного злочину; побудова необхідних слідчих версій і визначення напрямів розслідування; одержання необхідної інформації для проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Особливості тактики огляду місця події у справах про контрабанду зумовлені: а) щодо особи злочинця — способом переміщення предметів контрабанди через митний кордон; видом предметів контрабанди; специфікою транспорту, що використовується для приховування та переміщення контрабанди; б) щодо суб'єкта виявлення — відомостями про особу, яка скоїла контрабанду (особа відома, невідома, зникла з місця події); часом, який має у своєму розпорядженні дізнавач на проведення огляду (наприклад, коротка стоянка поїзда).

У процесі підготовки до огляду місця події важливо правильно визначити необхідних спеціалістів і вчасно забезпечити їх прибуття на місце події. При цьому особлива роль в огляді місця події належить спеціалісту-криміналісту. Залежно від обставин справи можуть бути залучені й інші спеціалісти: ювеліри — при огляді ювелірних виробів, коштовних каменів і металів; мистецтвознавці — при огляді антикваріату, ікон, картин та інших культурних, історичних

цінностей; товарознавці — при огляді різноманітних товарів; спеціалісти-хіміки, наркологи — при огляді наркотичних речовин; спеціалісти транспорту — при огляді літаків, морських і річкових судів, залізничного транспорту.

При переміщенні контрабанди з приховуванням від митного контролю у протоколі огляду детально описується місце виявлення предметів контрабанди, при цьому особливу увагу слід приділити тайникам та іншим засобам приховування контрабанди (валізи, торби, палиці та ін.), зафіксувавши у протоколі їх розміри, устрій, призначення, спосіб виготовлення (пристосування) тощо. До протоколу огляду місця події має бути складена схема, на якій вказується місцезнаходження тайника або спеціального сховища. Місце виявлення контрабанди рекомендується зафіксувати за правилами судово-оперативної фотографії. Криміналістично значимі ознаки слід позначити на знімках стрілками.

Описуючи предмети контрабанди у протоколі огляду, важливо відобразити їх загальний вид, стан, найменування, кількість, вагу, обсяг, розмір, упаковку і матеріал, індивідуальні ознаки та інші дані, що характеризують їх і вказують на зв'язок предмета, що оглядається, з розслідуваною подією. Потрібно вжити заходів щодо виявлення і фіксації на оглянутих предметах відбитків пальців особи, яка підозрюється у вчиненні контрабанди. Особливо це важливо у ситуаціях, коли особа заявляє, що ці предмети їй не належать.

При огляді *наркотиків синтетичного та фармацевтичного походження* у протоколі необхідно вказати: вид; кількісно-якісні характеристики (склад, консистенція, колір, запах, розміри, обсяг, вага); наявність написів на ампулах, таблетках; рівень заповнення ампули рідиною; колір рідини та наявність осаду; спосіб упаковки та

пакувальний матеріал; цифрові позначення і назву заводу-виробника та ін. *Товари*, як правило, оглядаються та описуються за участю спеціаліста-товарознавця. Особливу увагу слід звернути на вид, кількість, вартість, походження, маркірування, ярлики, товарні знаки тощо. В окремих випадках важливо на упаковках виявити написи, позначки та інші ознаки, що вказують на належність даних предметів певним особам. Для *огляду антикваріату* обов'язково слід запросити спеціаліста-мистецтвознавця. Причому це має бути не просто працівник місцевого музею, а спеціаліст у галузі іконопису, декоративно-прикладного мистецтва чи філателії, залежно від виду історичних і культурних цінностей. У протоколі огляду ікони необхідно зафіксувати її розміри, сюжет, матеріали, наявність ковчегів, шпонки та інші індивідуальні особливості й позначки, ступінь цілості; при огляді монет — вагу, розміри, вартість, колір металу, зображення, індивідуальні особливості тощо.

Обшук. При розслідуванні контрабанди у процесі обшуку виявленню і вилученню підлягають: а) предмети контрабанди; б) пакувальний матеріал, засоби приховування та зберігання контрабанди (пакети, папір, коробки, торби, посуд та ін.); в) предмети, інструменти і пристосування для виготовлення тайників, підробки документів; г) документи, що вказують на зв'язок підозрюваного з іншими учасниками контрабанди (записні книжки з адресами і номерами телефонів, фотографії співучасників, листи, телеграми, чорнові записи, що мають інформацію про контрабандні операції тощо); ґ) проїзні документи (квитки), повідомлення про міжнародні поштові відправлення; д) документи, що не відповідають прізвищу обшукуваного та його родичів (закордонні та громадянські паспорти, посвідчення, пропуски та ін.); е) географічні карти, схеми з позначками місць, де ростуть рослини з наркотичним вмістом; є) устаткування, пристосування та матеріали для виготовлення, вжитку і зберігання наркотичних засобів (шприци для ін'єкцій, посуд,

преси тощо); ж) інші предмети і документи, що можуть мати значення для справи. Крім того, під час обшуку підлягають вилученню предмети, що не мають безпосереднього відношення до вчинення контрабанди, але характеризують особу контрабандиста і його діяльність. Це можуть бути предмети, вилучені з цивільного обороту або ті, що зберігаються без належного дозволу (зброя, іноземна валюта, наркотичні засоби та ін.), а також предмети та цінності, нажиті злочинним шляхом.

Обшук особи найчастіше проводиться після затримання контрабандистів. Його необхідність виникає навіть у разі, коли під час митного контролю проводився особистий огляд. Це пояснюється тим, що згідно зі ст. 32 МК особистий огляд має за мету виявлення предметів контрабанди, товарів та предметів, що заборонені до транзиту і виступають об'єктами порушення митних правил. Метою особистого обшуку є можливе виявлення прихованих не тільки предметів контрабанди, а й інших предметів та документів, що можуть мати доказове значення: записні книжки, проїзні квитки, пакувальний матеріал, чорнові записи тощо.

Обшук особи, що проводиться у певній послідовності, як правило, зверху вниз, починаючи з головного убору, потім обстежується одяг, взуття, тіло.

Одяг обстежується в такому порядку: верхній одяг, головні убори і взуття; предмети туалету (ремні, краватки та ін.) і нижня білизна. При огляді одягу уважно досліджуються підкладки, шви, лацкани піджака, коміри, відвороти штанів, манжети, плечики, а також старанно прощупуються місця, де вшита вата або є латки. При цьому слід враховувати, що на жіночому одязі існує багато можливостей для приховання дрібних предметів контрабанди (наркотиків, валюти та ін.). Зручними місцями для цього є декоративні ремінці та стрічки,

нашивки, дрібні аплікації на сукнях, товсті підошви взуття, пояси для панчіх, еластичні бюстгальтери тощо. Нерідко як тайники для наркотиків використовується дамська косметика, яка зменшує запах наркотичних засобів, значно ускладнює їх пошук навіть за допомогою службово-розшукових собак.

Обстежуючи головний убір, особливу увагу треба звернути на підкладку, козирок, стрічки, банти, прикраси. Підозрілі місця старанно прощупуються, проколюються та розпорюються. При особистому обшуку треба уникати зайвих пошкоджень особистого майна обшукуваного.

Рекомендується старанно оглядати вміст кишень, а також усі супутні предмети: парасольки, запальнички, авторучки, пачки із сигаретами, годинники тощо. Оглядаючи взуття, треба враховувати найбільш типові місця приховування предметів контрабанди — халяви, підошви, каблуки. Рекомендується також уважно досліджувати устілки взуття та ортопедичне взуття.

Обстеження тіла людини також доцільно провадити «зверху донизу», послідовно та планомірно. При цьому слід звернути увагу на волосся, яке слід розчесати чистим гребенем. Досвід показує, що у волоссі, особливо під зачіскою, досить часто перевозять наркотики. Крім того, предмети контрабанди часто приховують на різноманітних частинах тіла, використовуючи при цьому пахові западини, рот, ніс, вуха, статеві органи, пальці ніг, прикріплюючи їх до ступні за допомогою лейкопластира та ін.

Обстеження тіла обшукуваного рекомендується здійснювати з допомогою медичного працівника. При наявності бинтів, пластирів чи гіпсових пов'язок варто запропонувати медичному працівникові зняти їх і замінити іншими, якщо це не є небезпечним для здоров'я обшукуваного.

У деяких випадках доцільним є проведення **освідування** (ст. 193 КПК). Ця невідкладна слідча дія провадиться у тих випадках, коли є підстави вважати, що на тілі підозрюваного, його одязі можуть бути сліди злочину або особливі прикмети (шрами, татуювання, родимі плями). Так, при здійсненні підозрюваним контрабанди наркотичних засобів установлюється: а) чи є на затриманому та його одязі сліди злочину: частки наркотичних засобів, психотропних речовин, лікарських препаратів, що містять наркотики, речі та предмети, що зберегли їх рештки, шприци та ін.; б) чи існують у даної особи ознаки вживання наркотиків: сліди ін'єкцій, крапкові ранки, абсцеси, флегмони, ознаки наркотичного сп'яніння. Потім за допомогою експертизи можна встановити однорідність виявлених часток наркотичних засобів під нігтями підозрюваного з наркотичними засобами, виявленими в тайнику чи інших місцях приховування.

Обшук приміщень у тактичному плані є більш складним та трудомістким у порівнянні з особистим обшуком. Як свідчить практика, у справах про контрабанду об'єктами обшуку виступають житлові, службові та інші закриті приміщення (каюти, купе, салони літака та ін.), що мають відношення до підозрюваних, співучасників контрабанди, їх знайомих чи родичів.

Предмети контрабанди, документи та інші предмети, що мають доказове значення, можуть зберігатися не лише у приміщеннях, а й на території, що прилягає до них: у ємностях, закопаних у землі; у частинах загорожі чи паркана; під плитами, якими викладають доріжки в саду; у льохах, вигрібних ямах; у надвірних будівлях (лазнях, гаражах, сараях, собачих будках) тощо. При обстеженні городу слід звернути увагу на квіти та інші рослини, що на фоні навколишньої зелені виглядають зів'ялими або слабо укріпленими в землі (горщику). Камені, що є на обшукуваній

ділянці, мають бути детально обстежені, оскільки під ними або в них іноді обладнуються тайники.

У кримінальних справах про контрабанду поряд з обшуком з метою забезпечення можливої конфіскації майна дізнавач митниці (слідчий СБУ, прокуратури) зобов'язаний **накласти арешт на майно** підозрюваного, про що складається мотивована постанова. Накладення арешту і передача майна на зберігання оформляються протоколом, у якому перелічуються описані предмети, вказуються назва, розміри, маса, кількість, приблизна вартість, інші характерні ознаки. У необхідних випадках майно упаковують і опечатують. Крім дізнавача і понятих протокол підписують власник майна, особа, яка прийняла його на зберігання та інші громадяни, які були присутні при арешті майна.

Важливим засобом одержання фактичних даних для успішного розслідування контрабанди є **вуймка**. Найчастіше вуймці підлягають такі документи: митні декларації, контракти, рахунки-фактури, копії квитанцій на міжнародні поштові відправлення, установчі документи, що підтверджують право на заняття зовнішньоекономічною діяльністю, проїзні квитки затриманих, договори купівлі-продажу, технічні паспорти автомобілів, довідки з МТС про телефонні переговори контрабандистів та їх співучасників, включаючи і мобільний зв'язок, відомості про проживання в готелях та ін. У разі, коли є підстави підозрювати наявність злочинних зв'язків контрабандистів з окремими працівниками торгово-комерційних підприємств, в останніх може бути проведено вуймку товарів та відповідних товарних документів.

Судові експертизи, що є однією з форм використання спеціальних знань, досить широко застосовуються при розслідуванні контрабанди.

Судово-товарознавча експертиза призначається для визначення вартості контрабандного товару, що необхідно для встановлення кваліфікуючої ознаки контрабанди — здійснення контрабанди у великих розмірах, якщо вартість товарів перевищує двісті і більше мінімальних розмірів оплати праці. За допомогою цієї експертизи експерт-товарознавець також може установити підприємство-виробника, найменування, сорт і якість товару, правильність їхнього упакування, маркірування, ціни товару, відповідність указаних показників записам, що містяться в рахунках-фактурах, накладних та ін.

Судово-мистецтвознавча експертиза вирішує питання, пов'язані зі встановленням належності предметів антикваріату (ікон, картин, порцеляни та ін.) до історичних і культурних цінностей, дозволяє встановити справжність предметів антикваріату (оригінал, копія, підробка), авторство відомих майстрів, спосіб виготовлення, час створення даного предмета або виробу, а також визначити вартість цих культурних цінностей.

Судово-хімічна експертиза призначається у справах, в яких предметом контрабанди є отруйні, сильнодіючі, наркотичні та інші речовини невідомого походження. За її допомогою встановлюється належність вилучених речовин або засобів до визначеного класу (виду), а також з'ясовуються інші питання, що мають значення для розслідування певних різновидів контрабанди.

Серед *криміналістичних експертиз* при розслідуванні контрабанди найбільш часто проводяться: *технічна експертиза документів*, за допомогою якої можна встановити ознаки підробки митних та інших документів, визначити спосіб внесення в них змін, відновити початковий текст у підробленому технічному паспорті на автомобіль, а також визначити способи підробки відтисків печаток і штампів

на митних деклараціях та інших документах; *судово-почеркознавча експертиза*, що встановлює виконавця рукописного тексту або підпису у різних документах — контракті, рахунку-фактурі, митній декларації, а також на упаковках контрабандних товарів та інших пакувальних матеріалах; *дактилоскопічна експертиза* встановлює по слідах відбитків пальців рук факт контакту контрабандиста з предметами, документами, пакувальним матеріалом; *трасологічна експертиза*, об'єктами якої можуть бути тайники, знаряддя та інструменти, за допомогою яких вони виготовлялися, сліди засобів переміщення контрабанди тощо.

Зазначені експертизи у процесі розслідування призначаються в різному поєднанні залежно від особливостей предмета посягання, способів вчинення і приховання контрабанди.

Допит підозрюваного. При розслідуванні контрабанди можна виділити дві найбільш типові ситуації допиту підозрюваного: а) особа, підозрювана у вчиненні контрабанди, дає правдиві показання і визнає себе винною, тобто допит у безконфліктній ситуації; б) допитуваний заперечує факт контрабанди і дає навмисне неправдиві свідчення або відмовляється давати свідчення, тобто допит у конфліктній ситуації.

У *першій ситуації* допит підозрюваного, як правило, характеризується повним або частковим збігом інтересів допитуваного і слідчого. Тому основане тактичне завдання особи, яка провадить допит у цій ситуації, полягає у з'ясуванні і фіксуванні показань допитуваного у повному обсязі його поінформованості, конкретизації та деталізації їх, щоб кожна з обставин, що фігурують, могла бути перевірена і підкріплена іншими доказами.

У такій ситуації при допиті особи, підозрюваної у вчиненні контрабанди, насамперед детально з'ясовуються: обставини, що є підставою для затримання; характер злочинних дій щодо підготовки, вчинення та приховування контрабандної діяльності; кількість співучасників контрабанди і відомості про них; особливості предметів контрабанди, джерела їх придбання та інші обставини кримінального, перед- і посткримінального характеру, що їй відомі.

В умовах конфліктної ситуації допитуваний, як правило, навмисне перекручує відому йому інформацію, заперечує факт вчинення контрабанди, дає неправдиві показання або взагалі відмовляється від давання свідчень. Тому результативність допиту підозрюваного в такій ситуації залежить, як правило, від повноти зібраної дізнавачем (слідчим) інформації про незаконні дії контрабандиста, а також від правильного вибору і застосування тактичних прийомів. У таких ситуаціях важливо своєчасно виявити, попередити й усунути неправдивість показань підозрюваного. Сумніви у вірогідності показань можуть виникнути як під час, так і після допиту. У першому випадку такі сумніви породжуються суперечливістю свідчень, відсутністю логіки у повідомлених фактах, їх невідповідністю іншим обставинам. В інших випадках неправдивість отриманих свідчень може бути виявлена при їх перевірці іншими слідчими діями (очна ставка, допити свідків тощо), а також при проведенні оперативно-розшукових заходів. Щоб визначити навмисну неправду, слідчий шляхом аналізу фактів має виявити суперечності у свідченнях допитуваного.

Під час допиту підозрюваного у викритті неправди важливе місце належить *тактичним прийомам, пов'язаним із пред'явленням доказів*. Це можуть бути: письмові докази (розрахунки-фактури, відповіді митних органів на запити про перетинання кордону окремими громадянами або про особисті номерні печатки митників, довідки про телефонні

розмови зі співучасниками контрабандної діяльності та ін.); речові докази (предмети контрабанди, пакувальний матеріал, митні декларації зі слідами підчистки, дописки, виправлення, спеціально виготовлений пояс для приховування та переміщення іноземної валюти тощо); протоколи окремих слідчих дій (огляду місця події, допитів свідків та ін.).

Для вирішення конфліктної ситуації важливого значення набуває **очна ставка**. При розслідуванні контрабанди очні ставки, як правило, провадяться між контрабандистами та особами, які їх затримали (митники, прикордонники), а також із співучасниками та свідками вчинення контрабанди при наявності в їх свідченнях суперечностей. З точки зору тактики рекомендується очну ставку провадити таким чином, щоб на особу, яка дала правдиві свідчення, не чинився тиск.

Допит свідків. При розслідуванні контрабанди свідків можна поділити на три групи: а) особи, які безпосередньо виявили контрабанду і затримали підозрюваного — інспектори митниці, працівники Прикордонних військ, оперативні працівники міліції, СБУ та ін.; б) свідки, які були присутні при вчиненні контрабанди (очевидці злочину), — обслуговуючий персонал (провідники вагонів, стюардеси, працівники залізниці, автовокзалів, аеропортів, річкових і морських портів); водії та пасажери транспортного засобу, що використовувався контрабандистом для вчинення злочину; начальник поїзної бригади, капітан судна, керівник туристичної групи та ін.; в) свідки, які хоча і не брали участі у виявленні і затриманні контрабандиста, але можуть дати інформацію про події, що передували вчиненню злочину, чи після нього, — родичі підозрюваного, його друзі, знайомі, колеги по роботі.

Допит свідків першої групи (митники, прикордонники, міліція та ін.) в основному провадиться на початковому етапі розслідування контрабанди. За родом своєї діяльності

зазначена група свідків зацікавлена у встановленні істини у справі, тому вони, як правило, дають правдиві свідчення, спрямовані на викриття затриманої особи. Це дозволяє отримати необхідну інформацію, яка буде використана при допиті підозрюваного, інших свідків, а також з метою доказу фактів контрабанди. У деяких випадках при допиті цієї групи свідків доцільно використовувати схеми, плани, географічні та топографічні карти. Особливо це важливо при затриманні контрабандистів поза митним контролем (на об'їзних, грейдерних дорогах та ін.).

При допиті свідків, які належать до другої групи (провідники вагонів, стюардеси, водії, пасажир-попутники, начальник поїзда — очевидці злочину) слід з'ясувати всі відомі їм обставини вчинення контрабанди, які вони спостерігали. Ці свідки могли стати «мимовільними очевидцями» підозрілої поведінки певної особи, знати зміст бесід пасажирів, відчувати специфічний запах предметів контрабанди (наприклад, наркотики, вибухові речовини та ін.), спостерігати за процесом приховування предметів посягання від митного контролю та ін.

При допиті свідків третьої групи (родичі підозрюваного та їх найближче оточення) варто враховувати деякі чинники, що негативно впливають на об'єктивність свідчень: родинні стосунки з контрабандистом (дружина, брат, сестра, батьки та ін.); небажання псувати дружні стосунки (сусід, колега по роботі, близький знайомий); в) страх помсти з боку родичів, друзів підозрюваного за давання правдивих свідчень проти осіб, які вчинили контрабанду; підкуп свідка; їх безпосереднє сприяння підозрюваному при підготовці та приховуванні контрабандної діяльності.

Свідчення родичів, близьких, друзів підозрюваного вимагають критичної оцінки і всебічної перевірки. У зв'язку з цим дізнавачу (слідчому) важливо правильно визначити

черговість виклику свідків. У першу чергу слід допитати тих свідків, сумлінність яких не викликає сумнівів. Осіб, не зацікавлених у встановленні істини у справі, доцільно допитувати після того, як буде зібрано достатньо доказів, отриманих з достовірних свідчень інших свідків.

§ 4. Профілактичні дії слідчого при розслідуванні контрабанди

Однією з умов успішної боротьби з контрабандою є проведення комплексу ефективних профілактичних заходів, основою яких є найбільш повне і всебічне виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню даного виду злочину. У зв'язку з цим ст. 23 КПК вказує, що при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи орган дізнання, слідчий, прокурор і суд зобов'язані виявляти причини й умови, що сприяли вчиненню злочину і вживати заходів до їх усунення. Крім того, у п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.02.99 № 2 «Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил» зазначається, що відповідно до вимог статей 23, 23² і 340 КПК та ст. 146 МК України судам необхідно з'ясовувати причини й умови, що сприяли вчиненню контрабанди чи порушенню митних правил, і реагувати на них окремими ухвалами (постановами).

Виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню контрабанди — складова частина загального процесу розслідування даного злочину. Обставини, що сприяли вчиненню контрабанди, встановлюються у ході проведення окремих слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. При цьому особливого значення набуває огляд місця події, допити осіб, які здійснюють митний і прикордонний контроль, підозрюваних, свідків, провадження судових експертиз.

Причинами й умовами, що сприяють вчиненню контрабанди, як правило, найбільш часто виступають: недосконалість і прогалини у чинному митному, кримінальному і кримінально-процесуальному законодавстві; недоліки в організації і проведенні митного контролю; корупція і зловживання службовим становищем у митних та правоохоронних органах; помилки в митній та податковій політиці; недостатній рівень спеціальної підготовки осіб, які ведуть боротьбу з контрабандою; низький рівень технічного та інформаційного забезпечення митних органів; неналежне міждержавне співробітництво у боротьбі з контрабандою та ін.

Профілактичні заходи, що необхідно здійснити щодо усунення виявлених причин і умов, які сприяли вчиненню контрабанди, можуть бути такими: внесення подання у відповідні підприємства, організації й установи; виступи слідчого перед працівниками підприємства, установи; публікації матеріалів виховного і профілактичного характеру в засобах масової інформації, виступи по радіо, телебаченню; внесення пропозицій щодо удосконалення митного контролю; особисті бесіди слідчого з посадовими особами тощо.

Найбільш діючою формою профілактичних дій при розслідуванні контрабанди виступає мотивоване подання дізнавача (слідчого) за матеріалами конкретної кримінальної справи (ст. 23¹ КПК). У такому поданні викладаються суть кримінальної справи, зазначається, кого і за що притягнуто до кримінальної відповідальності, дається характеристика обставин, що сприяють вчиненню контрабанди, а також конкретні попереджувальні заходи, які необхідно вжити для їх усунення. Серед таких заходів можуть бути і пропозиції щодо розгляду питань про відповідальність конкретних посадових осіб, винних у виникненні сприятливих контрабанді обставин.